

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ
УКРАЇНИ**

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

Факультет культурології та соціальних комунікацій

Кафедра культурології та медіакомунікацій

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня магістра

**«ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ В МИСТЕЦЬКОМУ
СЕРЕДОВИЩІ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТЬ)»**

Освітньо-професійна програма

Культурні дослідження

галузь знань **03 Гуманітарні науки**

спеціальність **034 Культурологія**

Здобувач: **Питюкова Ірина Серіївна**

Керівник: **Шейко Василь Миколайович**,
доктор історичних наук, професор,
академік Національної академії мистецтв
України, заслужений діяч мистецтв
України

Рецензент: **Миславський Володимир
Наумович**, доктор мистецтвознавства,
професор, завідувач кафедри
кінотелережисури та сценарної
майстерності ХДАК

Допущена до захисту на засіданні
кафедри культурології та медіакомунікацій
« » _____ 2024 р., протокол №

Харків 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ	5
1.1 Еволюція взаємовідносин людини з природою: історичний контекст та сучасні виклики.....	5
1.2 Аналіз літератури та існуючих досліджень при формуванні визначення «екологічна культура».....	11
1.3 Традиційна екологічна культура українців в історичній ретроспективі.....	16
Висновки до розділу 1	22
РОЗДІЛ 2. КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ.....	24
2.1 Проблематика сучасного розвитку екологічної культури	24
2.2 Вплив науково-технічного прогресу на екологічну культуру	29
2.3 Культуротворчий потенціал екологічного мистецтва	32
Висновки до розділу 2	36
РОЗДІЛ 3. ТЕЗАУРУС ЕКОЛОГІЧНОЇ ТЕМАТИКИ У ТВОРАХ СУЧАСНИХ МИТЦІВ	38
3.1 Екологічна етика та естетика гармонії між людиною та природою.....	38
3.2. Візуальне екологічне мистецтво, як форма соціальної свідомості.....	41
3.3 Екологічні ідеї мистецьких творів українських художників.....	44
Висновки до розділу 3	49
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	52

ВСТУП

Актуальність: Діяльність людини значною мірою впливає на природне середовище, забруднюючи його. Різноманітні трагедії, війни, техногенні катастрофи впливають на суспільство та відображаються у творах мистецтва. Найбільш масові трагічні події залишають наслідки в суспільстві на протязі тривалого часу. Поява та розвиток нового художнього рішення у вигляді афіші та плакату став водночас твором мистецтва та формою для комунікації із суспільством для поширення нових ідей. Поєднання в мистецькому творі рефлексії художника на екологічні катастрофи та інформативного наповнення в сумі формує новий та потребує вивчення культурний феномен. Поява екологічного плакату є одним із важливих явищ, через використання художніх засобів виразності спонукає до суспільних трансформацій. Система знаків і символів дозволяє взаємодіяти з великою кількістю глядачів та інформувати їх. Відповідна форма комунікації поширюючись формує єдине середовище в якому має розвиток гуманістичних та природо орієнтованих життєвих цінностей, що супроводжується зміною діяльності людини. Відповідно до нових екологічно орієнтованих цінностей розвивається нова галузь – еко-дизайн, що охоплює собою значну частину побуту людини такого як житло, одяг, предмети побуту та праці.

Розвиток екологічної культури в Україні відповідає загальносвітовим тенденціям, та пов'язаний із техногенними катастрофами та забрудненням природного середовища. Трагедія на ЧАЕС, що відбулась 26 квітня 1986 року значною мірою відобразилась у суспільстві, культурі та мистецтві. Одним із найбільш виразних прикладів зміни та розуміння екологічної культури є трансформація українського екологічного плакату від загально інформаційних афіш до більш гострих у засобах виразності плакатів. Авторський екологічний плакат, що першочергово створювався як рефлексія митця на подію, у подальшому мав вплив на загальносуспільне поширення

екологічних ідей. Відповідно, поширення плакату впливає на масовість та поширення інформації не тільки про трагедію, а також розширює природоохоронний дискурс у суспільстві.

Мета роботи полягає в систематичному аналізі творів мистецтва екологічної тематики, як результату формування та розвитку екологічно орієнтованого світогляду.

Поставлена мета дослідження обумовлена необхідністю вирішення таких завдань:

розглянути в історичній ретроспективі створення творів мистецтва екологічної тематики;

виявити роль соціальних, філософських поглядів, що вплинули на мистецькі практики при формуванні екологічної свідомості;

проаналізувати основні аспекти, що мали вплив на формування екологічних впливів у мистецтві;

проаналізувати відображення екологічної парадигми у мистецьких творах ;

Об'єктом дослідження є мистецькі твори екологічної тематики

Предметом дослідження є поширення та відображення ідей екологічної теми у творах українських майстрів.

Методи дослідження. Основою дослідження є загально наукові принципи. Аргументація основних положень спирається на основні принципи історизму та системності. В дослідження використано порівняльно-історичного та структурно-функціонального методів аналізу. Для аналізу знаків, символів та зображень використовувався семіотичний підхід.

РОЗДІЛ 1.

СТАН НАУКОВОЇ ВИВЧЕНОСТІ ТА ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

1.1 Еволюція взаємовідносин людини з природою: історичний контекст та сучасні виклики

Для глибокого розуміння взаємодії людини з природою важливо врахувати всі чинники особливо історичні парадигми взаємовідносин людини з природою. Розглядаючи проблематику взаємовідносин людини з природою та вивчаючи минуле ми можемо краще усвідомити сучасні проблеми та знайти ефективні рішення як для сьогодення так і для майбутніх поколінь.

Для глибокого осмислення проблематики взаємодія людини з природою та формування діалектичного взаємозв'язку таких елементів, як екологічні стосунки, екологічна діяльність та екологічна свідомість важливо враховувати їх історичний аспект. [1, с. 56]

В історії філософських ідей відносини людини і природи еволюціонували від гармонії до домінування, а потім до усвідомлення необхідності дбайливого ставлення до навколишнього середовища. Філософське осмислення екологічних питань у сучасному світі дуже важливе починаючи з античності до сьогодення. В дослідженнях Ю. Бойчук, С. Зіоменко звертали увагу що період античності єдиною основою як філософських так і природничо-наукових понять була натурфілософія. Давньогрецькі, давньоримські філософи: Геракліт, Аристотель, Сократ, Платон, Сенека дали визначення уявленням про природу, людину та суспільство та сформулювали естетичні ідеали. [1, с. 57]

Філософи античності розглядали природу як ідеальний світ до якого людина повинна прагнути. Вчення античності базувалося на розумінні, що людина є частиною природи, і її мета жити в гармонії з природою. [3, с. 34]

Перехід від античності до середньовіччя супроводжувався зміною світогляду. Відбувається перехід від концепції гармонії до ідеї підпорядкування природи. Суспільство розглядається як автономна сфера що не залежить від природних процесів. Природа сприймається як створіння Бога що має певний божественний порядок, а суспільство - як окремий аспект божественного порядку. Людина вважається верховним творінням, що має право домінувати над природою, використовуючи природні ресурси для своїх потреб. [1, с. 58]

Світогляді середньовіччя починають домінувати релігійні погляди, зокрема в Європі це християнство. Вся проблематика взаємодії людини і природи глибоко пов'язана з релігійним та теологічним уявленням. Теологічні концепції формували віру в те що саме Бог створив природу і наділив її певними законами, а людина є «вінцем творіння» наділена розумом і свободою волі. [3, с. 42].

Звертаючись до середньовічного вчення, варто зважати на домінування релігійного вчення та церкви. В середньовічних працях переважно вивчались теми пов'язаними із тлумаченням релігійних текстів та розуміння душі через релігійні практики. В зв'язку із теологічним баченням, питання природи, як навколишнього середовища не мало поширення серед тогочасних мислителів. Натомість, в період Відродження відбувається повернення інтересу до природи. Спостерігати повернення інтересу людини до природи можливо, як у філософських працях, так і в образотворчому мистецтві. Звернімо увагу на розписи Джотто в церкві Сан-Франческо в Асизі, на стінах якої зображено релігійні сцени. Скрупульозний підхід до зображення архітектурних деталей та рослинності може говорити про зацікавленість митця передати наближене до реального світу зображення. На відміну від Середньовіччя, де головну роль відігравав світ духовний, в часи Джотто

звернулись до наслідування природи, як єдиного вірного прикладу для наслідування. Саме світ фізичний, оточуючий митця стає взірцем і завдяки наслідуванню, стає можливим створення нових естетичних форм. Поява та розвиток природничих наук стає важливим поштовхом в суспільстві, як людина намагається зрозуміти природу та своє місце в ній. [3, с. 102].

Відродження суттєво змінює екологічну парадигму повертаючи гуманістичний погляд на природу та нові наукові ідеї. Гуманістичний неоплатонізм Відродження відкинув схоластичний підхід середньовіччя надаючи новий імпульс концепції єдності людини і природи. Саме в цей період відбувається зародження та розвиток нових філософських, наукових та культурних ідей, які сформували сучасне розуміння взаємозв'язку між людиною та навколишнім світом.

Роботи Мішеля де Монтеня заклали основи естетичних роздумів у Європі щодо етичних принципів які повинні ґрунтуватися на природі людини і її досвіді, а не на абстрактних ідеях або релігійних догмах. Монтень стверджував, що людина, будучи частиною природи, повинна керуватися її вченням у своєму житті [1, с. 60].

В Західній Європі кінець XVI століття і XVII століття став періодом становлення наукового природознавства де органічне поєднання теорій та експериментального дослідження стало основою нової наукової парадигми.

Епоха Відродження і була пов'язана також і з видатними відкриттями в природничих науках. Л. да Вінчі, Н. Коперник, Г. Галілей – мислителі, в працях яких відображені та зрушення в тогочасному природознавстві, і відповідна концептуальна увага до природи. І. Ньютон створив основи класичної механіки, об'єднавши спостереження та математичні моделі в своїй праці «Принцип натуральної філософії». Титанізм епохи відродження мав значний вплив на формування західної цивілізації загостривши суперечності між людиною-творцем і людиною-віруючою. Саме цей конфлікт став каталізатором змін у суспільстві, науці та культурі. [3, с. 54]

Епоха Ренесансу XVI століття і XVII століття та Епоха Нового часу XVII століття і XVIII століття стали періодами значних змін у розумінні природи. Від ідеалізації природи як божественного витвору до її розуміння як механізму, що полягає її науковому дослідженню, ці епохи заклали основи для сучасного природознавства та філософії. [1, с. 62].

Раціоналізм і емпіризм, представлені Ране Декартом і Джоном Локком, стали ключовими філософськими течіями, які визначали ключові підходи до пізнання природи Нового часу. Запропонований Декартом метод систематичного сумніву та його вислів «Мислю отже, існую» підкреслює важливість свідомого мислення. Природу Декарт розглядав, як великий механізм, що підлягає математичним законам та все що відбувається в природі можливо пояснити через фізичні причини. Джоном Локк вважав, що природа повинна бути вивчена через спостереження та експеримент, а не через абстрактні міркування. Саме такий підхід дав розвиток наукового методу вивчення природи. Раціоналізм і емпіризм часто суперечили один одному але разом створили повну картину пізнання. Розвиток наукового мислення в епоху Нового часу став важливим фактором у формування сучасних екологічних поглядів. Науковий підхід дозволив глибше розуміти природу, її закони та взаємозв'язки, що стало основою для екологічної свідомості. В епоху Нового часу виникають нові наукові дисципліни: екологія, біологія, географія які вивчають природу з різних аспектів. [1, с. 64]

Ідея надмірної раціоналізації що виникла в епоху Нового часу призвела до протиставлення людини природі та виділення її з цілісності Космосу. Це явище має глибокі філософські, етичні та екологічні наслідки. Надмірна раціоналізація сформувала механістичний світогляд де природа сприймається як машина, що підлягає аналізу та експлуатації, без врахування її складності та цілісності Прагнення до матеріального зростання та розвитку призводить до надмірної експлуатації природних ресурсів. Відчуження від природи стало причиною багатьох екологічних проблем.[14, с. 62].

Ідеї раціональності та прогресу в епоху Просвітництва XVIII століття сприяли розвитку технологій, що в свою чергу призводило до забруднення та виснаження природних ресурсів. В цей період екологічні питання не є центральними і природа розглядається як ресурс для експлуатації, а не об'єкт охорони.

Варто відмітити, що із розвитком науки, людство замислилось над розумінням власної природи, як невід'ємної частини цілісного. Прогрес наукової думки розвинув новий напрямок, що істориками визначається, як епоха Просвітництва. Бажання зрозуміти правила і закони природи дали значний поштовх у розвитку природничих наук, що також відобразилось в філософських текстах мислителів. Відповідно, відбувалась зміна уваги від світу духовного і релігійного до більш реалістичного, де головний акцент робився на людській думці. Збільшення ролі науки над релігійними доктринами значною мірою відобразилось у всіх сферах діяльності людини від соціуму і нових філософських текстів до творів образотворчого мистецтва. Звернувши увагу на роботу французького художника Жака Луї Давида «La Mort de Marat», яка присвячена діячу французької революції Жану Полю Марату, можна спостерігати важливу зміну в суспільстві, а саме формування нового способу мислення та соціальної свідомості.

Нові ідеї епохи Просвітництва опирались на науку та критичне мислення з переконанням, що завдяки прогресу можливо збудувати нове, краще суспільство. Звертаючись до філософських праць Франсуа Вольтера та Денні Дідро, можливо наголосити на новій ролі людині в суспільстві та нового підходу до поняття природи. Розуміння природи стає важливим елементом, що є характерним для всієї епохи і формує підґрунтя для створення в подальшому екологічної свідомості. [1, с. 68]

Романтизм який з'явився, як реакція на раціоналізм і класицизму і тривала до середини XIX століття розглядала природу як джерело натхнення, краси і моральної чистоти. Французький філософ Жан Жак Руссо категорично заявляв, що перехід людини від природного стану до

соціального є джерелом усіх її нещастя та закликав повернутися до природи. Саме природа в цій парадигмі розглядається як притулок протиставлений розбещеній і ганебній цивілізації. [34, с. 202]

Індустріальна епоха яка тривала приблизно з середини XVII століття до початку XX століття характеризується концентрацією уваги на економічних поглядах та ігнорування екологічних проблем. Промислова революція значно змінила економічні структури і соціальні умови, але призвела до серйозних екологічних проблем. [14, с. 37]

Наявність екологічних проблем спровокувало поставило у суспільстві нове питання, що неодмінно відобразилось у всіх сферах діяльності людини. Постановка питання в наукових колах сформулювало розвиток поняття «екологічна культура». Звертаючись до напрацювань А.С. Радей можливо прослідкувати закономірність у поступовому розвитку наукового інтересу до цього питання. Автором було зазначено, що радикальна розбудова промислових потужностей призводить до наслідків в системі цінностей та моральних орієнтирів. Сукупність різноманітних факторів окреслюють початок кризи та водночас відбуваються негативні зміни в естетичних орієнтирах. Фактори розвитку кризи пов'язуються із неспроможністю знайти людиною свого місця в житті та самоусвідомлення. Важливо наголосити, що питання екології стосуються не лише безпосереднього забруднення навколишнього середовища побутовими чи промисловими відходами, а перш за все має соціокультурний характер. [31, с. 74-78]

Зміни економічні та соціальні, які відбулися на межі XX і XXI століття у світі а саме, перехід від одного типу цивілізації, сформованого ще в епоху Ренесансу, до іншого, пов'язаного з широким входженням у повсякденну людську екзистенцію найновіших, у тому числі інформаційних, технологій. Саміт Землі в Ріо-де-Жанейро в 1992 році заклав основи для подальших зусиль у сфері сталого розвитку та охорони навколишнього середовища. Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку є важливою віхою в історії міжнародної екологічної політики. [14, с. 49]

1.2 Аналіз літератури та існуючих досліджень при формуванні визначення «екологічна культура»

На початку ХХ століття низка вчених екологів і соціологів почали вивчати вплив технологій на суспільство та навколишнє середовище. Праця Томаса Мальтуса в якій проведений аналіз взаємозв'язку між населенням і ресурсами стала основою для подальших екологічних теорій. Ле Штальє-Брайн досліджував вплив людської діяльності на навколишнє середовище та зосереджувався саме на взаємозв'язку між екологією та економікою.[18, ст. 5] Український академік Володимир Вернадський розробив концепції біосфери та ноосфери підкреслюючи важливість людського розуму у формуванні природних процесів. В праці «Біосфера» 1926 року вчений розглядає взаємодію живих організмів і неживої природи, а в 1945 році була сформована концепція «Ноосфера» в якій автор підкреслює роль людського розуму в еволюції Землі. В. Вернадський розглядає роль людини в природі двоякою: з одного боку, вона може завдавати шкоди екосистемам, а з іншого – стати їхнім захисником. Саме ідеї В. Вернадського закликають до усвідомленого підходу до взаємодії з природою, що є необхідним для збереження планети [20, с. 64].

Системно-екологічні дослідження зайняли важливе місце в сучасному науковому знанні як культури так і екології. Саме такий підхід формує не лише теоретичні знання з охорони та раціонального користування природних ресурсів, але є соціокультурним феноменом. Вивчення екологічної свідомості та екологічної культури досить цікаве та має методологічну складність у розробці теоретико-методологічних підходів до аналізу означеної проблематики. [31, с. 74]

Велика плеяда вчених філософів досліджувала проблеми «людина-природа», а саме ступінь людського ставлення до природи, що включає в

себе морально-етичну складову (М.Вебер, І.Кант, Ф Ніцше , А Швейцер, А.Шопенгауер).

В центрі наукових інтересів (К. Апельса Г. Йонаса, Б. Калліота, О.Леопольда, Г.Торо, В.Хьюсле) були етичні аспекти в осмисленні взаємодії людини і природи як всезагального морального принципу і морального закону людського буття. Їхні ідеї сприяють формуванні сучасного екологічного мислення. [29, с. 53]

Суттєву роль в осмисленні мають дослідження з етики та історії моралі з проблем цінносно-моральної орієнтації – Р. Аболіноа, А. Єрмоленко, В. Лаврінової, О. Левицької, В. Малахової. Зусиллями цих фахівців були спрямовані на підвищення екологічної свідомості та формуванню стійкого розвитку суспільства шляхом інтердисциплінарного підходу до вивчення екологічних проблем. [29, с. 58]

В сучасній літературі відсуне чітке та однозначне розуміння поняття екологічної культури, але певний науковий вклад в розробку даної проблематики сьогодні вже зроблений і він представляє інтерес для нашого дослідження. Проблема «екологічної культури» ще маловивчена та невідображена в повній мірі літературі.

Культурознавчий підхід до екологічної проблематики є креативним і його можливо виокремити у працях відомих вчених [10, с. 36].

У 20-х роках минулого століття американський антрополог Джуліан Стюард водить поняття «екологічна культура». В своїх дослідницьких роботах «Культурна причетність і закон: пробне форматування розвитку ранніх цивілізацій», «Земляні дослідження: теорія і практика», «Рівні соціокультурні інтеграції». Ключовою роботою Джуліана Стюарда монографія «Теорія трансформації культури», яка досліджує динаміку культурних змін в контексті екологічних умов, підкреслюючи важливість адаптації та взаємодії між культурою і природним середовищем та виникнення нових явищ в культурі в результаті цього процесу. [11, ст. 79]

В поняття екологічна культура сформоване доктором філософських наук Валентикою Крисаченко на основі праць Осфальда Шпекглера має наступну характеристику «Екологічна культура –це здатність людини відчувати живе буття світу, приміряти та пристосовувати його до себе, взаємоузгоджувати власні потреби і устрій природного довкілля». Таке визначення екологічної культури антропоцентричне вираження. В. Крисаченко акцентує увагу на ролі громадянського суспільства у збереженні навколишнього природного середовища, підкреслюючи, що екологічна культура передбачає активну участь у вирішенні екологічної проблеми. Дослідження науковця ґрунтується на вивченні культурних традицій та цінностей, які впливають на екологічну поведінку, і як зміни в культурі сприяють екологічній свідомості. Вона підкреслює важливість освіти та виховання в формуванні екологічної культури, акцентуючи на необхідності інтеграції екологічних знань у всі рівні освіти. [10, с. 16].

Український вчений Євген Коган спрямовував свої дослідження на теорію екологічної культури, підкреслюючи її роль у формуванні відповідального ставлення до природи та сталого розвитку суспільства. Його дослідження допомагають зрозуміти важливість екологічної свідомості для майбутніх поколінь. Є.Коган акцентує на необхідності екологічної освіти в школах та вищих навчальних закладах стверджуючи необхідність формування екологічної культури з раннього віку. Дослідник розглядає екологічну культуру, як динамічну відкриту систему цінностей орієнтованих на відновлення та розвиток природно-соціального багатства накопиченого людським суспільством. [10, с. 46]

Активно досліджує екологічну культуру Євген Маркаян. Вчений зосереджується на вивченні питань екологічної свідомості та відповідальності. Є. Маркаян стверджує, що евристична цінність поняття «культура» розмежовує діяльність людини та життєдіяльність тварини. Специфічна діяльність людини яка не задається біологічно формує та запускає культурний механізм людського буття. Вчений підкреслює, що

екологічна культура є основою для розвитку екологічної свідомості, яка включає усвідомлення екологічних викликів і готовність до активних дій. [10, с.47]

Борис Ліхачов визначає екологічну культуру як сукупність знань, цінностей та норм, що формують ставлення до природи та її ресурсів. Вчений досліджує формування екологічної культури особистості включаючи у її характеристику естетичне ставлення, здатність милуватися, насолоджуватися природою та переживати почуття єднання з нею. [28, с. 85]

Більшість науковців що досліджують екологічну культуру виокремлюють три основних елементи, що дають змогу розкрити зміст цього поняття. Перший компонент – інтелектуальний, що характеризується відповідним рівнем екологічних знань. Другий компонент-ціннісний, що характеризується відповідним рівнем екологічної свідомості. Третій компонент – діяльнісний який забезпечує відповідний запас практичних умінь, навичок у справі охорони природи.

Визначальне значення при формуванні екологічної культури поєднання трьох компонентів: діяльнісного, ціннісного й інтелектуального. Екологічна культура розглядає два світи -це природного саме довкілля і внутрішнього світу людини. Основними цілями вона спрямовується на формуванні устрою гуманістичних смисложиттєвих цінностей та орієнтирів у людському житті. [28, с. 38].

Дискурс на тему проблем формування екологічної культури охоплює різні аспекти, які взаємодіють між собою. Ефективне вирішення екологічних проблем вимагає комплексного підходу, що враховує освітні, соціальні, культурні, економічні та політичні фактори. Складність та важливість формування екологічної культури обговорюється багатьма дослідниками. Наукова праця кожного вченого при дослідженні розуміння екологічних викликів та шляхів їх подолання сприяє розвитку свідомого ставлення до навколишнього середовища.

Вчені М.Кисельов, В. Крисаченко, О Салтовський, М. Тарасенко в своїх працях досліджували формування екологічної і культурологічної проблематики. Залежність розвитку фундаментальних відносин людини і природи та залежність від них способів взаємодії між суспільством в цілому та природнім середовищем. [28, с. 40].

Багатоаспектність екологічної культури розглядалися дослідниками Дослідження Н. Горбенко, О. Крицької, Л. Курняк, К. Стецюка та У. Хайбулаєвої в яких слід відмітити взаємопов'язаність таких компонентів: когнітивний (екологічно вагомі знання); аксіологічний (екологічні цінності, оцінки, відношення, переживання,» емоційний резонанс»); нормативний (моральний і екологічний імператив, етичні норми, правила заборони, екологічні традиції); творчо – діяльнісний (досвід творчої, проектний, екологічно виправданої діяльності); поведінковий (природовідповідні вчинки стосовно навколишнього середовища, співробітництво у відношенні з нею); екологічний стиль мислення (розгляд природних і соціокультурних процесів з позиції цілісності, визнання рівноправного співіснування людини та природи, цінностей живої природи, єдності з нею людини, суб'єктивність природи). Саме з цих позицій витікають два типи свідомості: антропоцентрична, що підкреслює важливість людських потреб і інтересів у формуванні екологічних стратегій; екоцентрична екологічна свідомість, що підкреслює збереження екосистем і біорізноманіття, закликаючи до відповідального ставлення до природи. Дослідження Е. Гірсова і О. Тітова розглядають екологічну культуру як окрему частину життєдіяльності суспільства є проявом вищої форми гуманізму, що може врятувати планету від загибелі. [29, с. 50-56].

Після багаточисленних природних катастроф які супроводжували ХХ століття людство почало переосмислювати відношення до природи. Саме гармонійний розвиток суспільства забезпечується екологічною культурою та цілями сталого розвитку які тісно між собою пов'язані.

На початку ХХІ століття умовою виживання сучасної цивілізації та збереження людини як біологічного виду є культура. Культурна генеза свідчить про перехід цілеспрямованої та усвідомленої діяльності задля збереження рівноваги біосфери. Безпосередньо потенціал культури може здійснити гуманістичну переорієнтацію всієї системи цінностей розвиваючи екологічну етику, естетику, освіту. [29, с. 50-56]

1.3 Традиційна екологічна культура українців в історичній ретроспективі

Розглядаючи екологічну культуру українського народу слід звернути увагу, що наша держава складається з територій, які мають географічні та екологічні розходження. Саме специфіка природно-кліматичних умов мала важливе значення при формування етнографічних груп та їх відношення до природи. Луцільчина, Лемківщина, Полісся, Слобожанщина, Поділля мають самобутні традиції пов'язані з вшанування природи та міфологеми, що відображають глибокий зв'язок українців з навколишнім середовищем їх прагнення до гармонії з природою. Ці традиції є важливими для збереження культурної спадщини та розвитку екологічної свідомості в сучасному суспільстві. [26, с. 17]

Головними для різних етнографічних груп українців і донині залишаються світосприйняття через призму «олюднення» природи та сформованими на величезному емпіричному досвіді законів взаємодії людини та природи. Вищі сили, які створили навколишній світ та продовжують існувати у всьому природньому для наших предків дохристиянські епохи мало важливе значення. Шанобливе ставлення до природи дало змогу довгий час утримувати гармонічний баланс між людиною і оточуючим середовищем.

Важливим для вивчення екологічної культури є цілісний підхід до традицій українського народу їх вивчення та збереження для розвитку

сучасного суспільства та державності. В творах та дослідженнях М.Гоголя, Г.Сковороди, О.Довженка, Т.Кузьменко, І.Бондаренко відображаються національні екологічні практики (традиції ведення господарства), фольклор та екологія (аналіз фольклорних текстів на предмет відображення екологічних цінностей), соціокультурні аспекти (вплив культурних традицій на формування свідомості). Відстежується чітка залежність ефективності розвитку екологічної культури від національних джерел та традиційних духовних цінностей.

Традиційні екологічні знання які є унікальними для певної території та культури були єдиним засобом управління природними ресурсами. Правила які встановлювали взаємозв'язок між живими створіннями включаючи людину та довкіллям передавалися, як знання засобами усної народної творчості від одного покоління іншому. [21, с. 19]

Глибоко відображена екологічна культура та традиції українського народу в роботах Івана Нечуй-Левицького. Видатний письменник демонструє тісний зв'язок між людиною і природою, що є важливим аспектом української ідентичності. У другій половині ХІХ століття вивчаючи етнологію І. Нечуй-Левицький у своїй праці «Світогляд українського народу» звертав увагу на українську міфологію, яка переважно має геоморфну та зооморфну форми. Релігійне образотворення давні українців брали з природи. В своїх роботах І. Нечуй-Левицький описуючи побут та традиції ведення українцями господарства, такі як землеробство, скотарство та ремесла підкреслює їх гармонічність з природою.[14, с. 17]

Історичний розвиток екологічної культури на території України базується на природничій ідеї в рамках європейської дохристиянської, а потім і східнохристиянській традиції. Перетин торгівельних маршрутів формували світоглядні конструкції. Саме синтез германо-скандинавських, грецьких та автохтонних світоглядних конструкцій створив багатопланову культурну традицію в Україні. Цей процес відображає глибокий зв'язок між історією природою та духовністю та формує унікальну ідентичність.

Починаючи з княжих часів України-Русі пактах духовної культури, що збереглися відображено ставлення тогочасного суспільства до оточуючого середовища. В добу Київської Русі з'являються природоохоронні документи, які регулюють використання природних ресурсів створюються правозаповідники. Саме Руська Правда це найстаріший юридичний документ який забезпечує правочини щодо охорони навколишнього середовища. Основні положення Руської Правди містили правила охорони лісів, захист водойм та мисливських угідь. Саме цей документ демонструє, що в давнину існувала потреба в регулюванні відносин між людьми і природою. Створені правозаповідники це священні місця поєднували в собі культурно-релігійний зміст та природоохоронний.

Перший митрополит Київський Іларіон пишучі про моральні цінності людини звертав увагу на важливість ставлення людини до природи. Києво-Могилянська академія стала важливим просвітницьким центром де викладалися природничі науки. Відомий вчений Феофаній Прокопович досліджував вплив природи на людське життя, Український всесвітньовідомий філософ Григорій Сковорода створив унікальну онтологічну етику, що базується на гармонії мікро- та макросвітів, що актуальною і до сьогодні. [1, с. 16]

Природоохоронне законодавство XVII–XVIII століть вдосконалюється з урахуванням традицій княжої доби та Магдебурського права. В національній історії наскрізною ідеєю є проблематика «людина – довкілля» Козацька доба характеризується гуманістичними традиціями зростанням просвітителів, дослідників природи києвомогилянців. Формування екосвідомості під час створення козацької держави стало важливим аспектом. Правила використання природних ресурсів створені в цей період базуються на їх раціональному використанні. Саме в цей період починають формуватися аграрні технології та усвідомлене ведення сільського господарства.

У творчості Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, С. Подолинського, П. Юркевича, М. Грушевського, М. Драгоманова, М. Максимовича, В.

Гнатюка, В. Винниченка прослідковується тяглості українського народу, його екокультури. Національно-визвольне усвідомлення супроводжується любов'ю до рідної природи, з розумінням органічної «вписаності» у довкілля рідного краю.[1, с. 29].

XVIII-XIX століть територія України в переважній більшості знаходиться під впливом традиційного сільськогосподарського виробництва. Саме в цей період формується культура землеробства яка підсилюється новими знаннями про природу. Розвиток природничих наук, зокрема екологія почала формуватися як окрема галузь знань. Вчені цього періоду робили важливі внески у вивчення навколишнього середовища.

Накопичені знання щодо вивчення природи у кінці XIX століття стали науковою основою охорони природи. Дослідницька наукова база у вивченні екології та етнографії давала обґрунтування новітньому підходу до сприйняття людини в природі . На межі XIX–XX століть в Україні та Європі починається активний рух за охорону довкілля. Саме цей період відзначається зростанням промислового виробництва, урбанізацією та негативними наслідками для навколишнього середовища, що спонукало до суспільних дій. Громадянський рух за охорону довкілля в цей період формує екологічну свідомість та закладає основи для подальших екологічних ініціатив законодавчих змін, які вплинули на регулювання та розвиток сучасної екології та охорони природи. [9, с. 75]

Кінець XIX століття характеризується створенням громадських осередків, які пропарадують захист навколишнього середовища. Громадські організації, які діяли в цей час на території України проводили значну роботу по захисту довкілля, пам'яток природи та здійснювали науково-дослідницькі пошуки. Громадські активісти створюють Харківське товариство любителів природи, Новоросійське товариства природодослідників, Товариство подільських природодослідників і любителів природи, Миколаївське товариство любителів природи та ін. Дореволюційний період діяло близько 30 громадських організацій захисників природи та близько 55 різних

мисливських товариств. Засноване в селі Верхня Хортиця Катеринославської губернії травні 1910 року шкільним вчителем природознавства П.П. Бузоком Хортицьке товариство любителів природи вважається першим в нашій країні громадською природоохоронною організацією.

В 20-х роках минулого століття діяло близько 70 громадських природоохоронних організацій що налічували близько 60 тисяч членів. Особливу роль відігравали Всеукраїнське товариство захисту тварин і рослин (ВТЗТР), Всеукраїнська спілка мисливців і рибалок (ВУСМР). Значну роботу в охороні навколишнього середовища проводили: Харківське товариство любителів природи, Таврійська спілка лісників і лісних техніків, Полтавське товариство любителів природи. В цей період рух юних натуралістів займається просвітницькою діяльністю щодо збереження навколишнього середовища чим популяризує дбайливе ставлення до природи. В своїй роботі заходам збереження природних пам'яток культури займаються: Українське товариство туризму, Український Комітет краєзнавства, Українське наукове товариство, численні краєзнавчі організації на місцях.

В кінці 30-х років згорання природоохоронної роботи. Репресії проти природоохоронних діячів України обмежували діяльність заповідників і краєзнавчих музеїв унеможливлювали наукові дослідження. Любителі природи відомі українські діячі Г. Гладкий, Г. Синяк, О. Грінченко, Л. Костенко, В. Дорошенко, О. Ковальчук, Т. Лисенко вимушені були припинити свою роботу. Розсіл таких вчених етнографів екологія та культурних діячів, як М. Бажан, С. Левицький, О. Довженко, Г. Коваленко, Т. Мельник є великою втратою для української екологічної культури.

Під час другої світової війни та післявоєнний період позначився негативно на всю екологічну систему планети. Люди вперше стикнулися з поняттям екологічна катастрофа. Формування екологічної свідомості ХХ століття та потреби в охороні навколишнього середовища відбувається на фоні індустріалізації та інтенсивного сільськогосподарського виробництва.

В 50-х роках організовуються природоохоронних заповідники, які мали на меті збереження біорізноманіття та екосистем. Зокрема в період «хрущовської відлиги» став важливим для розвитку екологічного руху в Україні та є знаковим для формування нових суспільних цінностей. У суспільстві зросла зацікавленість до українських традицій, фольклору, ремесл і обрядів що стало важливим для формування національної ідентичності.

Інтенсивне надкористування, сільське господарство, промисловість ХХ століття призвело до того, що у 80-х роках багато районів України опинилися в екологічній кризі.[9, с. 77].

Початок «перебудови», що розпочався у другій половині 80-х років для України став початком екологічної трагедії. Чорнобильська аварія стала символом безвідповідального ставлення до природи і підкреслила важливість екологічної свідомості. Вона перевернула світосприйняття не лише в Україні, але й у всьому світі, ставши урком про необхідність відповідального використання технологій та збереження навколишнього середовища.

Світоглядний надлом-рубіж між до Чорнобильської трагедії і після формує феномен пост Чорнобильське мислення.

Український літератор, культуролог Т. Гундорова в своїх працях зазначає, що Чорнобиль став знаковим символом української культури кінця ХХ століття, відкриваючи нову добу постмодернізму. Ця катастрофа не лише вплинула на літературу, але й стала важливим елементом національної пам'яті та ідентичності, формуючи нові культурні цінності в Україні.

Екологічні та історико-культурні, політичні реалії, що виникають в 90-х роках минулого століття - це аварія на Чорнобильській атомній електростанції, розпад радянського союзу, набуття Україною суверенності, спричиняють перехід від радянського через пострадянського до постмодерного періоду. Насичений подіями кінець ХХ століття спричиняє філософське переосмислення соціокультурного буття. Під впливом суспільних та екологічних потрясінь виникає феномен «пост-чорнобильський

арт» в якому митці та культурні діячі у креативний спосіб через засоби культури: пісні, літературні твори, картини, плакати, кінострічки висловлюють своє ставлення до подій. [35, с. 63]

На початку XXI століття Україна стикається з серйозними екологічними викликами, які стали наслідком як історичних факторів, так і сучасних економічних та геополітичних змін. Об'єднання зусиль навколо захисту екологічної ситуації як в Україні так і в цілому світі призводить до зростання екологічної свідомості та активності щодо захисту екосистем. Проводяться екологічно культурні фестивалі «Зелена країна», «EcoFest» культурні проекти «Екостежка» та «Арт-екологія», Харківський митець О. Векленко активізує громадськість до дій через мистецтво організовує міжнародну виставку сучасного мистецтва «4-й Блок», що фокусується на темах екології.

Висновок до розділу 1

Складність вивчення екологічної культури в її багатоаспектності та міждисциплінарності. Для проведення аналітичних досліджень потрібно визначитися з системою координат в якій необхідно здійснити дослідження. Наше дослідження базувалося на наукових підходах та теоретичних знаннях таких дисциплін: культурологія, філософія, мистецтвознавство, історія, екологія. Для аналізу за основу було використано культурологічний підхід вивчення проблематики де людина в центрі дослідження. Емпіричний метод аналізу філософських праць, що зосереджують свою увагу на проблематиці «людина і природа» дав можливість прослідкувати історичну ретроспективу зміни філософських світоглядів від античності до сьогодення. Критично підходячи до розгляду проблематики філософського розуміння екологічної культури слід відмітити, що світоглядні позиції формується перш за все на моральному аспекті.

Методом вивчення теоретичних основ було розглянуто наукову базу, яка може дати більш глибоке розуміння поняття екологічна культура. Після

аналізу літературних праць дослідників можемо стверджувати, що однозначного терміну екологічна культура наданий час не існує. Науковці в різний час наповнювали термін екологічна культура різним смисловим навантаженням. Але на основі всього зібраного матеріалу можливо дійти висновку, що незважаючи на обставини система цінностей екологічної культури залишається в парадигмі морально-естетичних аспектів.

Розглядаючи практичний аспект історичних подій які могли вплинути на формування суб'єктності та об'єктності культуротворення слід зауважити, що людина не просто вписана в просторово-часовий континіум, але вона його змінює в контексті модельних перетворень. Саме історичні події слугують каталізатором змін, які не лише відображають, але формують екокультурні моделі, що впливають на розвиток суспільства в цілому.

РОЗДІЛ 2. КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

2.1 Проблематика сучасного розвитку екологічної культури

Вивчення розвитку екологічної культури вимагає комплексного підходу. Науковці вивчаючи дану проблематику інколи навіть кардинально розходилися у визначенні термінів та понять це свідчить про необхідність проведення аналізу та систематизації наукових надбань. Апелюючи до терміну екологічна культура Б. Ліхачов вважав її важливим елементом формування свідомості суспільства, що сприяє розвитку гармонійних стосунків між людиною і природою. Науковець стверджував, що екологічна культура вимагає не лише знань, але й емоційного залучення та активних дій для збереження навколишнього середовища. І.Зверев наголошував, що розвиток екологічної культури є важливим для забезпечення сталого розвитку суспільства та збереження природних ресурсів. Відповідальне ставлення до навколишнього середовища є комплексним поняттям, що охоплює всю сферу людського буття. Науковець звертав увагу на антропогенне втручання та його наслідки. І. Зверев визнавав багатообразність матеріальної, етично- естетичної та пізнавальної цінності природи. І. Суравегіна визначає екологічну культуру як складну рису особистості розуміння нею цінностей правильної поведінки в природному середовищі, усвідомлення природи як національного суспільного надбання та вміння передбачати наслідки різних впливів на неї, здатність діяти в природі згідно з її законів. Підтримує її і вчений О. Захлебний та О.Король який розглядає екологічну культуру як якість особистості, яка є основою і кінцевим результатом виховання. Е. Флешар дає визначення екологічній культурі як особливе особистісне утворення та акцентує увагу на психофізичному стані гармонійної рівноваги людини з навколишнім середовищем. Цілепокладаюча діяльністю людини вважає екологічну культуру В.

Крисаченко. Л.Мельник висловлює думку, що екологічна культура це наявність світоглядних ціннісних орієнтацій щодо природи. [28, с. 61]

Якщо розглядати екологічну культуру як динамічну відкриту систему ціннісних орієнтирів і настанов метою якої є збереження та відтворення природних ресурсів накопиченого людиною протягом її історичного розвитку ми можемо стверджувати, що екологічна культура органічно включає в себе екологічні звання, навички їх застосування.

Екологічна культура складає соціокультурну базу екологічної свідомості, яка вміщує в себе розуміння людиною необхідності забезпечення охорони природи, несення відповідальності за збереження життя на землі в цілому.

Для більш детального вивчення екологічної культури особистості та й суспільства в цілому необхідно розглянути сутність екологічної свідомості.

Розглядаючи екологічну культуру особистості слід зауважити, що необхідні складові частини екологічної культури особистості високого рівня - сформована екологічна свідомість, мотивація екологічної поведінки особистості, розвинене екологічне мислення, екологічні цінності особистості, естетичне сприйняття середовища, такі властивості особистості, як відповідальність, креативність, емпатія, високі моральні засади, сформована культура збереження здоров'я і здоровий спосіб життя і, як наслідок, свідома екологічна діяльність особистості як у професійній галузі, так і в повсякденному житті індивіда.

Щодо екологічної свідомості можливо припустити, що вона є історичною категорією та виникає в той період, коли ставлення суспільства до природи призводить до порушення екологічної рівноваги в природі. Простежується взаємозв'язок між інтенсивністю екологічної кризи та екологічну свідомість. Екологічна свідомість — це не тільки усвідомлення обмеженості природи, її потужності, влади людини над нею, але й результат усвідомлення того, що джерела енергії за сучасних умов життя людини можуть змінитися на тривалий час або зникнути назавжди.

Екологічна свідомість припускає, що окрема людина і суспільні групи поважають існування потреб інших людей або суспільних груп. Існують розбіжності в поняттєвому визначенні екологічної свідомості, яка є результатом різних теоретичних підходів до його визначення, існування різних систем суспільних цінностей і різних суспільно-економічних відносин. Понад усе коротко екологічну свідомість можна визначити як свідомість, яка охоплює наші уявлення, способи звернення, сферу діяльності, бажання очікування, яке стосуються навколишнього природного середовища. Дослідники Р. Біджисва, О. Бродська, Т. Казначєєва, А. Кочергін, Н. Малиновська виділяють феномен екологічна свідомість в окрему форму суспільної свідомості. Науковці розглядають екологічну свідомість поряд з політичною, релігійною, науковою. Сучасні наукові праці А. Асмолова, Ю. Железнякова, В. Ігнатова відображено передумовою формування екологічного світогляду людини через екологічну свідомість особистості. Екологічно зорієнтовану життєву позицію суб'єкта формує екологічний світогляд, як сукупність принципів, поглядів, оцінок і знань, а саме, єдності природного і соціального буття. Праці деяких авторів зосереджених на вивченні екологічної свідомості просліджується думка, що екологічна свідомість є сполучною ланкою між науково-технічним прогресом і живою природою.

М. Васильєв, А. Кочергін, Ю. Марков екологічну свідомість розглядають як компоненту формування екологічної культури, що складається зі ставлення людини до природи та її законів, а також на оцінку взаємозв'язку між людиною і навколишнім середовищем. В. Медведєв та А. Алдашева наголошують на доцільності нагального розповсюдження концепцій і уявлень, які мають соціальну природу, на явища об'єкти природи та їх взаємозв'язок з людиною. [14, с. 98].

Формулювання цих вчених екологічної свідомості за своєю суттю є дуже близьким до визначення екологічного світогляду. Вчений Л. Фенчак екологічну свідомість визначав як екологічно цивілізовану поведінку

відчуття відповідальності, що в свою чергу, великою мірою зумовлює ставлення людини до оточуючого світу. Ф. Палінчук і Г. Платонов визначали, саме в процесі діяльності особистості відбувається формування підструктур екологічної свідомості. І.Суравегіна звертає увагу, що формування екологічної свідомості передбачає перебудову поглядів та уявлень людини які стають одночасно норматив її поведінки по відношенню до природи. Формування ставлення особистості до природи розв'язання проблеми розвитку екологічної свідомості неможливе, оскільки знання без певного ставлення до довкілля є лише інтелектуальним підґрунтям для становлення особистості.

Також слід відмітити дослідження вчених А.Алдашевої, А.Алімова, В.Бахірева, О.Башкірова, П.Гуйвана, О.Гагаріна, Ю.Железна, О.Кривопишиної, С.Малхазової, Б.Прохорова, В.Пустовойтова які звертали увагу на передусім на розвиток екологічного мислення людини як творчого потенціалу її особистості, який визначає розвиток екологічної свідомості людини. Саме В.Екзар'ян звертав увагу на два аспекти екологічної свідомості: екологізація суспільної свідомості та пропаганда екологічного мислення; розвиток творчого потенціалу особистості з позиції екології суспільства.

Екологізація мислення в наш час зосереджена перш за все на небезпеку екологічних криз пов'язаних, що впливає екологізацією науки. Все більша кількість вчених висловлюється на захист природи, вони попереджують про небезпеку екологічних криз та аналізують їх соціальні причини, переборюють екологічне безкультур'я, звертають увагу на необхідності екологічно-грамотного господарювання, розробляють коротко- і довгострокові екологічні програми.

Поняття екологізація культури зосереджене на розвитку свідомості кожного індивіда, який прагне створити найбільш сприятливі умови для розвитку всіх форм суспільної культури, відповідного суспільного клімату, який давав би можливість вільного прояву творчих потенціалів для будь-

якого, не лише обдарованого члена суспільства. Усвідомлюючи себе як частину природи та усвідомлення цілісності природи дає можливість людині ставати гармонійною особистістю. Екологічна свідомість людини реалізується через мислення, емоції, почуття, мотиви, інтереси пропозиції, вчинки, та іншу творчу діяльність.

Важливим є вплив культури на розвиток екологічної свідомості особистості вважає Т. Рамазанова. Вчена вважає, що екологічна свідомість через пізнання і творчість ставить перед людиною задачу сформулювати, розвинути та зміцнити своє відповідальне ставлення до природи. Соціальна й культурна практика дають можливість людині усвідомити саме себе активним суб'єктом еко зорієнтованої діяльності. Кожна цивілізація має своєрідну соціальну та культурну практику, елементи якої формують екологічну свідомість. Те, що впливають на нас, – предмети, події, навколишнє середовище, кризи, тощо – викликають у людини не тільки пізнавальні образи, думки, ідеї, але й емоційні сплески.

Аксіопсихологічна екологічна свідомість розглядається як найвища особистісна цінність, яка знаходиться в одному ряду з гуманністю, людяністю, цивілізованістю, мораллю. До представників, які вивчали в межах даного напрямку, належать Б. Лихачов, А. Львовичкіна, О. Рудоміно-Дусятська, М. Филоненко, Є. Кочай, Н. Некрасова, М. Смирнов, С. Глазичев, І. Лісеєв, Н. Моїсеєв, К. Романова.

Розглядаючи сутність екологічної свідомості з точки зору аксіологічного підходу, на нашу думку, важливо також враховувати активну діяльність письменників, публіцистів, учених, що створили ряд творів, присвячених проблемам руйнування національних традицій, пам'ятників культури, які прагнуть до відродження історичної пам'яті людства. Розвиток так званої, «культурної» течії екологічної свідомості пов'язаний, передусім, з глибинною потребою народу відчувати своє «коріння», сприймати щільний зв'язок з природою через творчість.[27, с. 55].

2.2. Вплив науково-технічного прогресу на екологічну культуру

Сучасну стадію цивілізаційного розвитку філософ В. Стьопін охарактеризував, як «техногенна цивілізація». Ключовою ознакою якої є швидкі зміни техніки та технологій завдяки системному впровадженню наукових знань. З останньої третини ХХ століття в техногенній цивілізації виникли глобальні проблеми які спричинив науково-технічний розвиток. Ядерна епоха поставила питання щодо виживання та збереження людства, накопичення екологічних забруднювачів стало проблемою збереження природного середовища як біосфери і людини як її частини. В сучасних умовах науково-технічного прогресу існує реальна загроза психоемоційному здоров'ю що в свою чергу може призвести до дегуманізації людства.

Згідно з В. Стьопіним, у межах існування техногенної цивілізації, починаючи із XVII століття виникали і змінювали один одного три значні етапи еволюції науки. Вчений водить поняття «техногенне суспільство», «техногенна культура», «техногенна людина». Людина ХХ столітті уже не може уявити своє існування поза межами науково-технічного прогресу тому суспільство, культура, людина набувають ознак техногенності. [30, с. 143]

Саме техногенність вбудовується життя і набуває статусу світоглядності стає однією із основних парадигм соціокультурного розвитку. Саме нові технологічні рішення набувають пріоритетності та формують новий тип культури – культури техногенної. Новий модус соціальної реальності основою якого є новий детермінуючий фактор — процес породження, трансформації, акумуляції і розповсюдження інформації на основі змінюваності якісних етапів інформаційних технологій. [30, с. 156]

О. Горелова вивчаючи вплив сучасних інформаційних технологій. За допомогою широко впроваджених інформаційних технологій соціум намагається запобігати глобальним катастрофам, які є результатом неконтрольованої [30, с. 174]

Протягом останнього століття людство почало усвідомлювати, що природа може існувати без людини натомість людина повністю залежна від природи. Перехід людини до стану існування техногенної культури не обов'язково оцінювати як незворотний трагедійний спосіб людської життєдіяльності. Насамперед в умовах сьогодення культурологи, соціологи, філософи, представники природознавчих і технічних наук критично переосмислюють місце і роль техніки в житті суспільства. Саме від людини як суб'єкта культури та її творця залежить стратегія вирішення проблеми коеволюції людини й природи, біосфери та техносфери. В умовах сьогодення більше уваги слід приділяти виробленню і практичній реалізації оптимальної стратегії функціонування й подальшої еволюції людства. Людина не може більше вдовольнятися роллю спостерігача руйнівних процесів стосовно екологічного середовища, які спричиняються світовим співтовариством. Вона має подолати психологію споживацтва, котра за останнє століття стала домінувати у свідомості мас і суспільних відносинах. Настав час посилення суспільного контролю за антропогенним навантаженням на природне середовище, біосферу, адже може статися так, що місця в біосфері для сучасної людини і не буде, у зв'язку з тим, що в умовах сьогодення, актуалізуються проблеми еко- і біоетики, тобто морального виміру розвитку техносфери і новітніх технологій. Перспективними в подальших наукових дослідженнях мають бути гуманістичні аспекти технонаук, питання соціального моніторингу науково-технічної і технологічної діяльності людини як суб'єкта культури. [24, с. 28]

Науково-технічний прогрес є ключовим фактором розвитку суспільства. Увійшовши у наше життя з метою покращення умови праці та відкривши нові можливості поставив перед людством виклики, які потребують відповідального підходу та інноваційних рішень. Створюючи нові антропогенні проблеми через надмірне споживання природних ресурсів, створюючи нові синтетичні речовини, змінюючи ландшафти порушується гармонія взаємовідносин людського суспільства з природою.

Ключовим у розумінні раціонального користування результатами науково-технічного прогресу є рівень екологічної культури, а саме, вміння використовувати ті чи інші речі речовини, прилади, продукти в розумних межах, а від окремих відмовитися взагалі. Дослідження парадигм «людина» і «природа» в культурології дозволяє глибше зрозуміти, як культурні цінності формують наше сприйняття світу і як ми можемо досягнути гармонії з природою. Екологічна культура є необхідною для сталого розвитку суспільства.

Людина є частиною біосфери яка розвивається по своїм і насильницьке перероблення людиною синергетичної системи , у яку вона сама включена може мати катастрофічні незворотні наслідки.

Технологічний процес, пов'язаний із функціонування людино-машинних систем, локальна природна екосистема (біогеоценоз), у яку цей процес має бути впроваджений, і соціокультурне середовище, що приймає нову технологію.

Сучасна наука про екологію складається з блоків знань: геоекологія, техноекологія, соціальна екологія.

В нашому дослідженні ми акцентуємо увагу на соціальній екології яка визначає роль людини в довкіллі в переважній більшості не як біологічного виду, а як соціальної істоти визначає шляхи оптимізації взаємовідносин людини з природою, і, що надзвичайно важливо, формує екологічну свідомість і культуру, визначає закони екологічного природокористування, здійснює соціально екологічний моніторинг, закладає основи подальшого розвитку екологічної політики.

Основу екологічної культури в епоху науково-технічного прогресу становить необхідність етичного ставлення до природи. Старий розвиток суспільства вже сьогодні базується на принципах екологічної культури що суттєво відрізняється від попереднього техногенного розвитку. На сьогодні регенеруючи можливості природи вкрай виснажені недбалим ставленням особливо в ХХ столітті. Екологічна культура піднімає питання соціального

регулювання наукової діяльності задля збереження рівноваги відносин між людиною і природою.

Розвиток науки зумовлений передусім соціальними потребами в суспільстві і не тільки відображає його, а й за допомогою техніки творить його. На сьогодні є великий запит у суспільстві до науки як до засобу екологічної безпеки, рушійної сили щодо вирішення екологічних проблем.

Необхідність екологізації технологій не допускаючи марнотратства ресурсів. Екологічно рентабельне виробництво це найкраща синергія між людиною і природою.

Екологічна свідомість в епоху науково-технічного прогресу має бути домінуючою. Нажаль сьогодні як і в ХХ сторіччі домінуючими являються не екологічні, а економічні важелі при вирішенні конкретних проблем. З екологією пов'язані всі галузі науки враховуючи всі чинники слід характеризувати екологію як міждисциплінарний комплекс. Використовуючи точні математичні, хімічні фізичні знання концепції та методи їх досліджень може бути віднесена до точних наук. Поряд з цим вона є гуманітарною наукою оскільки на структуру і функцію екосистем дуже впливає поведінка людини, її практична діяльність. Науково-технічний прогрес удосконалюючи світ потребує нових підходів нової філософії, до порозуміння між людиною і природою та природою самої людини. [22, с. 87]

2.3 Культуротворчий потенціал екологічного мистецтва

Повсякденний досвід взаємодії з природою є фактором формування ставлення до неї. На сьогодні єдиним шляхом екологізації суспільної свідомості є пропаганда екологічних знань. Щодо формування сутності екологічного мислення та його впливу на творчий потенціал досліджують С. Кравченко та М. Костецький та підкреслюють, що в соціально-психологічному аспекті екологічне мислення є моральним регулятором діяльності, та описують його види.

Абстрактне екологічне мислення має словесно-логічне навантаження з абстрактними категоріями «екологія», «екологічний моніторинг», «навколишнє середовище». Екологічне мислення забезпечує розкриття естетичної та моральної цінності об'єкту, наочно-образне мислення змушує людину здійснювати високоморальні вчинки. Наочно-образне екологічне мислення формує є важливим інструментом для формування свідомості, відповідальної та екологічно орієнтованої особистості. Це сприяє не лише особистому розвитку, а й позитивним змінам у суспільстві.

Досліджуючи творчий потенціал особистості О. Колеснікова звертає увагу на соціально-психологічному настановленні на нетрадиційному розв'язанні протиріч об'єктивної реальності, що відкриває нові можливості, готової до дій на користь довкілля. Характеризуючи можливості особистості яка здійснює діяльність творчого характеру, як: креативність (нестандартний підхід до вирішення екологічних проблем, що може включати інноваційні технології чи нові соціальні практики) системний підхід (розгляд екологічних питань не лише в ізоляції, а у зв'язку з соціальними, економічними та культурними аспектами). Саме творчий потенціал дослідники характеризують, як сукупність реальних можливостей, вмінь, і навичок, які тою чи іншою мірою визначають рівень їхнього розвитку.

М. Колосова розглядаючи творчу самоздійсненість та самореалізованість розглядає, як творчий потенціал. Дослідниця звертає увагу на те, що саме творчий потенціал визначається спеціальною якістю, що відображує ступінь відповідності діяльнісних якостей індивіда соціальним нормам (певним соціальним ролям), що вимагаються від суб'єкта творчості.

Науковець К. Гуськова в своїх роботах вивчає питання когнітивної креативності розділяючи її на вербальну та образну говорячи про творчий потенціал, а поведінкову креативність вважає її реалізацією. Н. Пасталюк у своїх працях водить поняття «творчий стиль діяльності» характеризуючи його такими параметрами: здатність до бачення проблем як стрижнева

ознака креативності; оригінальність мислення – здатність сприймати предмет нетрафаретно, бачити його в новому світлі; легкість асоціювання – здатність швидко та вільно переключатися від руху думок в одному напрямку до руху в зворотному; гнучкість мислення, що є вільним переключенням людини від однієї розумової діяльності до іншої; легкість генерування ідей – здатність генерувати велику кількість ідей з огляду на один стимул; критичність мислення – контрольоване ставлення суб'єкта до інформації, що надходить; здатність до переносу – трансформація засвоєних зразків діяльності в нову ситуацію; готовність пам'яті – системність, динамічність, упорядкованість мислення.

Інновації в індивідуальному та соціальному житті відіграють ключову роль у саморозвитку особистості, формуючи її неповторність і екстраординарність. Розглядаючи творчу активність коли суб'єкт стає явищем в широкому соціальному просторі і має ознаки феноменальності це призводить до впливу на культурно-історичний аспект.

У дослідники творчої унікальності С. Рубінштейна, І.Семенова, С.Степанова зазначали, що творча унікальність людини є іумовою ,і результатом творчого процесу і є усвідомленим вибором людиною життєвої позиції, що великою мірою фасилітується відповідним ставленням до оточуючого середовища.

Сучасна концепція поєднання людини і природи це інтерпретація того, що людина має стати високоморальною, гармонійною особистістю. Розглядаючи своє місце в природі через форми світоглядної оцінки природних факторів та відчуття себе в природі формує відповідальне ставлення до оточуючого середовища. В свою чергу відповідальне ставлення до природи є однією з умов становлення творчого потенціалу. Усвідомлення людини себе частиною природи та цілісного дієвого взаємозв'язку з нею дає можливість бути цілісною гармонійною особистістю статною до творчого потенціалу. [32, с. 46]

Саме усвідомлення людини себе невідерною частиною природи в контексті глобальних проблем, що загрожують людству. Завдяки цілісному світоглядному взаємозв'язку людини і природи в історико-культурному вимірі відбувся феномен народження екологічного мистецтва.

Екологічне мистецтво спрямоване на цілісне усвідомлення минулого, розуміння шляхів розвитку майбутнього та спонуканні до рішучих дій щодо боротьби з екологічними загрозами.

Емпіричний досвід митців у спогляданні природи є важливим чинком, що впливає на їхню творчість. Природа для митців не лише джерело натхнення, але й спосіб розвитку емоційної чутливості та глибокого розуміння навколишнього світу під час створення картин, вистав, віршів, фільмів та інших проявів мистецтва.

Створюючи твори екомитці впливають на свідомість людей спонукаючи їх ставати на захист оточуючого середовища та втілюють дієвим візуально комунікативними способами ідеї гуманізму.

Екологічне мистецтво інформує людство про глобальні проблеми пов'язані з екологією наприклад екоактивіст художник Луїса Масаї створив двадцять велетенських муралів назвавши свій проект «Мистецтво бджільництва» або «Врятуй бджіл» продемонстрував проблему вимирання таких корисних комах чим привернув увагу до глобальної проблеми широке коло людей.

Британський фотограф, режисер, дизайнер Девід Бакленд залучає митців та всіх небайдужих до змін клімату в проект « Мис Прощання».

«4-й Блок» - це один з найвідоміший фестиваль екопланату та дизайну, який має значний вплив на розвиток екологічного мистецтва в Україні. Заснований більше 30-ти років харківським художником О. Верленком він слугує важливим майданчиком для обговорення екологічних проблем і розвитку екологічного мистецтва. [35, с. 14]

Екологічне мистецтво може бути різним але об'єднане однією великою метою допомогли людству відчувати наслідки шкідливих змін у навколишньому середовищі.

В кінці ХХ на початку ХХІ століття науковці все частіше звертають увагу на екологічне мистецтво у пошуку культури стійності. Науковиця М. Герас вважає, що саме мистецтво може зрушити індивідуальні та колективні межі дій щодо забезпечення стійкості.

Екологічне мистецтво одночасно впливає на емоційну та інтелектуальну сфери нашої свідомості. Мистецтво розширює горизонти світорозуміння та стає каталізатором пробудження свідомості. Екомистецтво допомагає людству змінюватися від звички бездумно споживати ресурси до навичок відтворювати. [35, с. 16].

Висновки до другого розділу

Морально-естетична цілісність людини є одним з висхідних принципів культуротворення. Детальний аналіз наукових праць з питання формування фундаменту екологічної свідомості дозволив відсепарувати тісно пов'язані між собою поняття. Роботи культурологів, психологів, педагогів пов'язані з вивченням, формуванням, становленням та впливом на соціокультурне життя є досить цікавими. Дослідження феномену екологічна культура, як особистісної детермінанти дало змогу з'ясувати всі обставини, які впливають на формування екологічної свідомості. Розглядаючи праці вчених слід відмітити закономірну константу, що філософські та культурні цінності індивіда впливають на формування свідомості та культурної його поведінки. Природа та природні дії в свідомості людей стали рушійною силою в культурогенезисі. Поєднання наукових знань і культурних практик формує нові екологічні цінності, що свою чергу стають рушійною силою в суспільстві. Унікальність свідомості людини яка формується під впливом екологічних змін та має історичні знання дає можливість розвиватися в

культурному світосприйнятті. Невід’ємною складовою процесу виховання особистості є взаємозв’язок її з екологічною культурою. Чим «природнішою» є людина тим більший у неї творчий потенціал. Саме творчий потенціал є основою гармонійної особистості. Екологічні процеси, що відбуваються як об’єктивна реальність формують дієвість особистості в соціокультурному просторі. Цілями сталого розвитку суспільства в культурному аспекті є гармонійне існування людини і природи збереження її культурної та природної спадщини. Створення міждисциплінарного діалогу на базі культурологічних досліджень в галузі екології може дати значний поштовх і привести до інновацій у збереженні планети Земля.

РОЗДІЛ 3. ТЕЗАУРУС ЕКОЛОГІЧНОЇ ТЕМАТИКИ У ТВОРАХ СУЧАСНИХ МИТЦІВ

3.1 Екологічна етика та естетика гармонії між людиною та природою

Прекрасні зв'язки творчого осмислення минулого та модерністичні тенденції демонструє сучасне мистецтво. Саме природа залишається головною для творчих експериментів усіх сподівань на можливе одухотворення життя саме напрямок інтуїції культурних, духовних цінностей, якою мірою сформується засади ментальні установки екологічного гуманізму. Серед різноманіття пропозицій щодо глобального вирішення екологічних проблем культурне мислення на засадах екологічної етики є найпрогресивнішим. Завдяки різноманіттю виражальних засобів мистецтво здатне підкреслити красу і велич природи, концентрувати увагу на проблематиці. Мистецькі твори використовують могутній потенціал естетичної вартості природи, щоб досягнути головної мети: зробити людину свідомою, стримувати у своїх потребах, повернути їй втрачені почуття краси та гармонії, сформувати шанобливе ставлення до цілісності Природи. Духовноестетичне мистецтво діючи за законами краси допомагає людині, як включати ірраціональне мислення глибоко пов'язане з природою. [34, с. 187]

Екологічна етика стверджує парадигму такого формування цінностей, де за основу береться ідея самоцінності іншого, ідея єдності людини та природи пошук динамічної рівноваги між діяльністю людини та природними біогеоценозами, подолання відчуження людини від природи, вироблення екологічного світогляду та етико-екологічного імперативу людського буття. Усвідомлення внутрішніх цінностей природних феноменів формує етику навколишнього середовища. Саме моральна площина є вирішальною при формуванні самообмеження та відмови від насилля стосовно живою

природи. Нова парадигма, ціннісна трансформація екологічної культури ґрунтується на кардинальній зміні поглядів на те хто володіє моральним статусом. Першим хто висловив думку про те, що не лише люди був англійський філософ Дж. Бентам. Це стало переворотом у моральній свідомості: по-перше, моральний статус не пов'язується з такими здібностями як раціональність, мова, культура; по-друге – моральний статус не зводиться до моральних прав (у традиційному людському розумінні); по-третє – моральний статус не вважається обумовленим моральністю індивіда (як здатність здійснювати свій вибір, брати відповідальність). Етична новація К. Гудпастера розширює радіус моральної відповідальності за рамки антропоцентричної і парацінтричної, що формує біоцінтричну етику. Незалежно від рівня їх організації мають моральний статус. В розумінні біоцентричної етики всі живі істоти. Саме біоцентризм базується на необхідності високого рівня психологічного включення людини у світ природи, та сприйняття її суб'єктивності та прагматичної взаємодії з нею.

Саме подолання світоглядної кризи можливе шляхом ціннісної переорієнтації світоглядів. Подолати відчуження людини від природи що виникало протягом всього людського розвитку та стало критичним у ХХ століття. Екологічні імперативи які сформували еко естетику уже стала рушійною силою у цьому напрямку. Ґрунтуючись на самоцінності життя на планеті орієнтуючись на самопізнанні та пропонуючи нову ціннісну концепцію самореалізації людини. [33, с. 203].

Розглядаючи екологічну культуру, як добровільне обмеження себе задля збереження екології. Ключова роль в цьому процесі відведена екологічній естетиці яка обґрунтовує естетичну цінність природи та естетичні стани людини у взаємодії з нею. В певному контексті культури це філософія грамонії між людиною і природою. Праця Д Чалмерас «Естетика навколишнього середовища» вперше було впроваджено екологічну перспективу та закладено методологію досліджень в цьому напрямку. Основним напрямком на якому зосереджені дослідники естетики

навколишнього середовища це проблематика взаємовідносин людини та природи причому дослідники вивчаючи тему природи в мистецтві передусім прагнуть побудувати концептуально філософську модель естетики природи. [33, с. 207].

Пропускаючи через практику, знання та критику естетичне сприйняття природи може бути як активним так і пасивним. Екологічна естетика стрімко розвиваючись завдяки аксіологічному і функціональному підході до навколишнього середовища у тісному зв'язку з етикою, конкретними науками та суспільній практиці.

Д. Гібсон створює теорію екологічної оптики, в якій світло є носієм інформації про навколишній світ. Теорія Д.Гібсона імпонувала екологічно орієнтованим естетикам своїм принциповим розривом з традиційними споглядально-сенсуалістичними, рецепторними концепціями сприйняття, переконанням, що в основі естетичного сприйняття мистецтва лежать реальні сцени природного оточення.[33, ст 210].

Істинне почуття прекрасного породжує не зовнішня краса природи, а знання законів її функціонування так звана краса процесу притаманна багатьом дослідникам в цій галузі. Виходячи з принципу повноти екологічна культура за допомогою екологічної естетики та етики покликана створювати те, що не під силу природі примножувати естетичне багатство культурних цінностей. [29, с. 50]

Екологічна естетика дає можливість дослідити естетичні якості природних об'єктів беручи за основу спостереження й аналіз. При формуванні в суб'єктах екологічної свідомості та екологічної культури використовуються саме культурологічні методи. Екологічна естетика в цьому сенсі - це філософія гармонії між людиною та природою, що виникає в певному контексті культури. Вона спрямована на осмислення цінності прекрасного в природі й виробленні нового розуміння тонких граней людського існування. Відчуття прекрасного – це водночас продукт спілкування людини з природою та продуктом еволюційної адаптації людини

до неї. Мистецтво, як і життя, – явище ірраціональне й непідвладне найдосконалішим засобам раціоналістичного аналізу.

Краса може збільшувати мораль, а може стати рушійною пристрастю до контролю й керування природою. Усвідомлене пробудження в людях естетичного почуття має бути природоохоронним, коли людина починає не лише цінувати красу природи на пов'язує її з екологічною етикою та естетикою. [28, с. 49].

Мистецтво спирається на уявлення про гармонію стиль та форму, та використовує ці категорії для визначення успішності або неуспішності того чи іншого мистецького твору, надаючи йому певну естетичну оцінку. Ключове значення в цьому процесі займає інвайронментальна естетика, яка досліджує взаємозв'язок між природою, культурою та естетичними цінностями. Акцентуючи увагу на естетичних практиках які мають вплив на наше сприйняття навколишнього середовища та формують екологічну свідомість. Інвайронментальна естетика застосовується при формуванні культурних напрямків розвитку від особистого до соціального створюючи як авторські твори мистецтва так і соціальні середовища екокультунного спрямування. [18, с 19].

3.2. Візуальне екологічне мистецтво, як форма соціальної свідомості

На зміну технократичному мислення приходять новий енвайронменталістичний рух. Світогляд в основі якого є принципи рівноправності всього живого змінює історично обумовлені морально етичних пріоритетів гегемонії людини на природою .

Прагнення змінити ставлення людей до оточуючого середовища об'єднало художників і передусім плакатистів, саме цей вид мистецтва є здебільшого агітаційним та розрахований на широке коло глядачів. Художньо-комунікаційне явище графічного дизайну розвиваючись перетворюється розкриває свій творчий потенціал відповідно до соціально-

політичних завдань часу перетворюючись в самостійне художнє явище. Саме плакат зайняв провідне місце серед мистецької творчості пов'язаної з глобальною екологічною пропагандою. Плакат є мальовничим інформаційним носієм який вдало трансформував в себе публіцистичне слово. Саме екологічний плакат є дуалістичним витвором мистецтва поєднання графіки та дизайну ввібравши в себе аспекти екології, наочної агітації та соціології. Екологічний плакат має широкий функціональний діапазон та потребує вивчення. Жанрова своєрідність спрямована на природу, екологію що історично сформувалася та має свою певну художню мову. Завдяки унікальному художньому образу структура та функції якого не мають аналогів. Мистецтвознавчий розгляд екологічного плакату дає можливість виокремити жанроутворюючий чинник екологічного плакату яким є екологія людини та природна екологія.

Комунікативно видовищний феномен екологічного плакату складається з багатьох творчих чинників та є результатом взаємодії гносеологічної та аксіологічної функцій мистецької діяльності. Митці які працюють над створенням екологічного плакату постійно знаходяться в пошуку нових жанрових форм та має синтезуючу екологічну природу – об'єднує методи образотворчого мистецтва (графіки та дизайну) і публіцистики. Предметна зумовленість екоплакату це проблема екології, формування екологічного мислення, екологічної свідомості, гуманізацію пов'язана з етикою естетичною поведінкою по відношенню до природи. Екологічний плакат це творчий відгук митців на запит часу щодо естетичних змін у світоглядній позиції людей щодо оточуючого середовища.

Екологічний плакат має універсальну систему знаків – екосеміотику, засновану на знаках, символах і образах природи. Створена мова екологічного плакату є візуальним тезаурусом із набором термінів – знаків, як механізм семантичних трансформацій у сучасному «екосеміотичному коді». Екологічний плакат бере активну участь у розвитку екологічної естетики в контексті візуальної культури. Завдяки екологічному плакату

формується екологічні політики які також впливають на екологічну педагогіку.

Перед екологічним плакатом як засобом візуального мистецтва стоїть важливе завдання бути доступним для масового глядача та бути витвором мистецтва яке буде культурно збережене.

Головне завдання на сьогодні екологічного плакату бути в епіцентрі енвайронменталістичний руху екологізації свідомості залишаючись засобом самовираження авторського мистецтва. Екологічний плакат приймає активну участь у створенні нового екологічного мислення як цілісне художньо комунікативне явище з притаманною лише йому сюжетами стилістичними ознаками- властивим предметом зображення, імагентними йому методами і засобами зображення. [31, с. 65]

Одна з найбільших катастроф на планеті аварія на Чорнобильській атомній станції активізувала екологічний рух у всьому світі. Саме екологічні катастрофи планетарного масштабу зумовлюють митців рефлексувати на події у своїх творчих пошуках. Екологічний плакат став метамовою зрозумілою на всіх площадках, що продемонстрував усвідомлення наслідків техногенного лиха. Певна система знаків та символів яку почав використовувати плакат стала промовистою, комунікативною необмеженою віковим, національним, етичним, державними та мовними бар'єрами. Графічно стилізовані знаки – силуети становить цілісну мову де кожен знак а символ еквівалентний слову. Використовуючи такий підхід митці створюють всім зрозумілі тексти. Силуетна еко типографія спільна для різних країн та мистецьких шкіл. Основним принципом створення екологічних символів є силуетий начерк, упізнаваний ,зрозумілий і ефективний у декодуванні візуальної інформації, головні семантико активні елементи цієї мови – Земля і людина. [31, с. 37]

Екологічний плакат - засіб візуального мистецтва часто використовують в контексті соціальної реклами. Саме доступність плакатного мистецтва дозволило використовувати найчастіше в некомерційному медіапросторі.

Уміння бачити та відображати екологічні ідеї головна особливість художника плакатиста. Саме емоційність в донесенні екологічних ідей художник плакатист використовує зрозумілі для глядача вирази і образи пропустивши через внутрішній фільтр своєї екосвідомості. Історія екологічної соціальної реклами починається з 1906 року коли «Американська громадянська асоціація» організувала компанію по захисту Ніагарського водоспаду від шкоди енергетичних компаній. За звичай сучасний екологічний плакат є поліграфічним втіленням створеного дизайнером оригіналу, але багато плакатів існує в єдиному екземплярі як витвір авторського мистецтва. Виконані на високому художньому рівні плакати позитивно впливають на свідомість шляхом естетичного виховання.

Понад 100 років «зелена» реклама виховує екологічну свідомість людей. [31, с. 46].

3.3. Екологічні ідеї мистецьких творів українських художників

Осмилення людиною відповідальності за наслідки забруднення та страхом перед техногенними катастрофами відобразилось у творах мистецтва. Художники використовували різні засоби та інструменти для вираження ідей. Серед різних видів діяльності, слід виокремити плакат екологічної тематики, як один з найбільш масових і тиражованих прикладів мистецьких творів.

Поява перших плакатів екологічної тематики пов'язується із необхідністю інформувати населення про наслідки діяльності людини, що створюють загрозу, як безпосередньо для людини, так і для навколишнього середовища. Плакати 1970-1980-х років зазвичай мали загальноінформативний вигляд із зображення річок, лісів та природних ландшафтів. До прикладу можна навести декілька плакатів, а саме В. Вітер «Бережіть природу! Джерело життя, бадьорості, здоров'я!» (1979р.), Д. Беккер

«Бережіть чистоту природи!» (1987 р.) та Є. Кудряшов «Людина проходить як господар...» (1988 р.), що ілюструють тогочасне сприйняття екологічної проблематики. Плакати не мали зображень реальних наслідків забруднення лише інформували та наголошували на цінності збереження природи.

Значні зміни зміною в темі збереження природи в царині образотворчого мистецтва сталися після трагедії, що сталась 26 квітня 1986 року на чорнобильській АЕС. Аварія на ЧАЕС на сьогоднішній день є однією з найбільших техногенних гуманітарно-екологічних катастроф. Нажаль, трагічна подія відобразилась у творчості значної кількості митців не лише України, а і усього світу.

Одними із перших робіт, що зображували відношення митців до трагедії став саме приклад плакату. Одними із перших таких прикладів можна привести роботи представників київської графічної школи, а саме Г. Шевцов «Хто ж ми такі? Куди йдемо?» 1988 р., В. Вештак (співавт.) «Welcome to Kiev» 1989 р., Є. Кудряшов «Схаменіться люди» 1987р.. [6, с.10]

Приклади даних робіт мають сильний зв'язок із графічними техніками та в більшості зберігали зображення природи та тварин. Проте, слід наголосити, що на відміну від плакату екологічної тематики більш раннього періоду, плакат після трагедії на ЧАЕС став зображувати більш гостро проблематику неминучої небезпеки створеної безпосередньо людиною.

Слід також привести приклади не тільки плакату, але і також приклади живописних творів створених як рефлексія на події. До таких прикладів відноситься робота художниці Марії Приймаченко із її роботами «Квіти вирости коло четвертого блока» та «Отаким снівся четвертий блок По ньому будуть рости квіточки А будуть нести діточки Як пам'ятник буде на вік коло нього Будуть прилітати голубчики наші герої Спасли нас пішли від нас» (1988 р.) [6, с.13]

Одними з найбільш яскравих прикладів є роботи художника та ліквідатора аварії на ЧАЕС О.Векленка із роботою «АЕСстетизація» (1989 р.).

Особливістю цієї роботи, є безпосередньо досвід митця, що вплинув на формування ним образу у творі.

Більшість прикладів творів мистецтва, які зображували наслідки трагедії створювались в перші роки. Із плином часу кількість робіт пов'язаних із ЧАЕС ставало менше, але соціальна напруга, а саме постраждалих від аварії залишались актуальними. Переважно ліквідатори, постраждалі та їхні сім'ї були незахищеною групою у суспільстві.

В пам'ять про трагедію на ЧАЕС в 1991 році було організовано митцем О. Векленком в стінах Харківського художнього музею першої міжнародної виставки плакату та графіки. В даній виставці брали участь художники з різних країн, таких як Польща, США, Німеччина, Японія та інші. Серед плакатів українських митців слід виокремити роботи Лекомцева О, Стайкова О., Морозовського О. «Запорожці пишуть листа турецькому султану. Чорнобильська версія», (1990 р.), С.Ліповцева «В межах допустимих норм...», (1991р.), Г. Шевцова «Ой чий то кінь стоїть?» (1991р.). Після успішно проведеної виставки, О. Векленком було в подальшому організовано виставки, що сформувались у Міжнародне триєнале екологічного плакату «4й—Блок». Одним із наслідків проведення триєнале, стало популяризація у суспільстві запиту на збереження навколишнього середовища. Із кожним вдало проведеним триєнале збільшувалась кількість плакатів, що відповідали на запит збереження навколишнього середовища. Слід навести приклади плакатів О. Барановська, А. Меньків «SOS» (2005 р.) А. Шевченко «А тепер їжте нас» (2011р.), що підіймали важливу тему наслідків забруднення навколишнього середовища.

Висновки до третього розділу

Досліджуючи екологічну культуру через призму екологічної творчості можемо констатувати факт нерозривності та єдності природи та мистецтва.

Мистецькі течії які формувалися протягом століть тісно пов'язані в природою. Природо-художні засоби особливо в образотворчому мистецтві завжди домінували. Але особливого значення набули в кінці ХХ на початку ХХІ століття сучасне мистецтво характеризується саме терміном постмодернізм відкриває нову підходи до усвідомлення прекрасного. Інколи шокуючи глядача викликаючи емоційну революцію. Саме екологічна тематика демонструє розвиток екологічної свідомості шляхом формування етичних та естетичних чинників світосприйняття. Екологічна культура демонструє рівень свідомості як через творчість окремих художників так і художніх течій. Для більш детального вивчення екологічної парадигми в образному мисленні ми дослідили екологічний плакат як засіб візуального мистецтва з можливим впливом на світоглядні позиції. Плакат є одночасно і мистецьким твором і засобом культурно масової пропаганди який здатен формувати етичну та естетичну поведінку людей. Слід відмітити, що мистецтва яскраво відображаються, історичні, етичні, естетичні парадигми відношення людина і природа . Засоби візуальної творчості слугують культурним інструментом взаємодії людина , природа, соціум. Досліджуючи розвиток екологічного плакату в Україні було розкрито причинно наслідкові зв'язки формування екологічної культури в нашій державі.

ВИСНОВКИ

Аналіз літератури допоміг визначити довго тривалість розвитку екологічної свідомості в суспільстві починаючи від античності і до сьогодення. Зважаючи на зміну світоглядів, можливо спостерігати зміни відношення людини до природи, що спостерігається у філософських працях, різноманітних працях мислителів та образотворчому мистецтві. Завдяки аналізу філософських праць та образотворчого мистецтва, як одного із маркерів змін у суспільстві. Осмислення людиною себе як частини природи та усвідомлення пагубних дій дозволило розвиватись спочатку усвідомленню, а у подальшому поведінки та дій спрямованих на ліквідацію скоєних людиною збитків навколишньому середовищу.

Важливим аспектом в дослідженні впливу соціальних змін та філософських течій стало залучення таких напрацювань, як В. Стьопіна, Б. Ліхачов О. Захлебний та О.Король, завдяки яким було можливо окреслити теоретичний фундамент, завдяки якому можливо розглядати розвиток екологічної свідомості та її прояв в образотворчому мистецтві. Завдяки накопиченому матеріалу стало можливо виокремити моральні цінності по відношенню до природи. Кожен із наведених дослідників окреслював питання стосовно усвідомлення людини в природі та її впливу. Невід'ємною складовою за визначенням О.Король є взаємозв'язок між екологічною культурою та вихованням особистості. Дане формування є складним і багатокомпонентним процесом але є необхідним для гармонійного розвитку відносин між людиною і природою.

Найбільш яскравим прикладом відображення екологічної свідомості в образотворчому мистецтві, стало формування екологічного плакату. Саме плакат, як один варіантів поширення інформації, має значний вплив на людей понукаючи діяти їх відповідним чином.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексієвець М. О. Екологічний рух в Україні / Марія Олександрівна Алексієвець. – Тернопіль, 1999. – 276 с.
2. Алексієвець, М. О. Екологічний рух в Україні. – Тернопіль: Джура, 1999. – 276 с.
3. Векленко О. Художники готують вибух. Слобода. 1991. 10 квітня. С. 8.
4. Векленко О.А. ЧЕРНОБЫЛЬ: этюды с натуры. Харків: Точка, 2017. 142 с.
5. Взаємини людини з природою у філософських вченнях досучасної доби // Збірник наукових праць. – Харків: Харківський національний університет, 2018. – 312 с.
6. Галькевич Т. Український плакат середини 1960-1980 рр. ХХ ст.: тематика, художньо-стилістичні особливості. Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34, С. 377 – 387.
7. Галькевич Т., Донець О. Український друкований плакат 1986–1992 років з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог. Вип. 3 / Тетяна Галькевич, Олена Донець ; вступ. ст. : О. Донець ; відп. ред. Г. М. Юхимець. Київ, 2018. 464 с.
8. Гілея: науковий вісник : збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2011. – Вип. 46. – 752 с.
9. Гладун О. Людина і світ у графіці міжнародної триєнале «4-й Блок» О. Гладун Вісник ХДАДМ: зб. наук. праць. Харків: ХДАДМ, 2007. Вип. 3. С. 35 – 40.
10. Гладун О. Міжнародна триєнале дизайн-графіки «4-й Блок» в контексті актуального мистецтва О. Гладун Вісник ХДАДМ: зб. наук. праць. Харків: ХДАДМ, 2006. Вип. 2. С. 14 – 20
11. Гладун О. Соціальний плакат: нові завдання. О. Гладун Вісник ХДАДМ: зб. наук. праць. Харків: ХДАДМ, 2008. Вип. 11. С. 26 – 31

12. Голобородько В.М. Соціоекологічні аспекти графічного дизайну. Фактор впливовості візуальної мови. В.М. Голобородько, В.І. Лесняк Вісник ХДАДМ: зб. наук. праць. Харків: ХДАДМ, 2019. Вип. 2 С. 13 –23
13. Дубовий О. В. Особливості екологічної культури в епоху науково-технічного прогресу // Culture and Arts in the Modern World. Культура і мистецтво у сучасному світі –Київ, 2023.– 284 с.
14. Екологічна естетика як філософія гармонії між людиною та природою // Збірник наукових праць. – Ужгород: УжНУ, 2019. – 245 с.
15. Екологічна культура: поняття та формування // Монографія. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2020. – 198 с.
16. Ковач Т. Українська графіка 1980–1990-х років. Науковий Пошук. Київ, 2013. №20. С 123 – 131.
17. Косів В. За лаштунками творчості художника плакату в УРСР: професійні практики 1950-1980-х рр.. Львів, Вісник Львівської національної академії мистецтв. Вип.36 С. 202 – 217.
18. Крисаченко В. С. Екологічна культура: теорія і практика : навч. посіб. – К. : Заповіт, 1996. – 352 с.
19. Крисаченко, В. С. Екологічна культура: теорія і практика. Навчальний посібник. – Київ: Освіта, 2003. – 380 с.
20. Ліщинська О. Екологічна трагедія Чорнобиля у візуальному мистецтві: філософсько-естетичне осмислення та інтерпретації. // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2016. – № 2. – С. 75–79.
21. Ліщинська, О. Екологічна трагедія Чорнобиля у візуальному мистецтві: філософсько-естетичне осмислення та інтерпретації. – Київ: АртБук, 2018. – 224 с.
22. Матейчук О. Екологічна культура особистості як передумова формування сталого розвитку країни. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2021. – Випуск 68. – С. 31–34.

23. Мистецька рефлексія над екологічними кризами в сучасному мистецькому просторі України // Збірник наукових праць. – Одеса: Одеський художній музей, 2021. – 300 с.
24. Міжнародна виставка графіки та плаката «4-блок». Харків: Харків, 1991, 192с.
25. Новікова О. М. Німеччина – Україна: соціокультурний підхід до екологічної соціальної реклами. Київ, 2016. №3. С. 57 – 61
26. Попова І. В., Мазур Л. М., Сімурова Н. В., Черепанський В. В. Освітній процес формування культури екобезпечного розвитку суспільства. // Екологічна безпека та природокористування. – 2020. – № 2(30). – С. 50–56.
27. Природа і мистецтво у світлі екологічної естетики // Стаття наукового видання. – Київ: Університет ім. Тараса Шевченка, 2015. – С. 47–59.
28. Радей А. С. Екологічна свідомість і культура: теоретико-методологічний аспект / А. С. Радей // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць. – 2008. – № 3(24). – С. 74–78.
29. Рихліцька, О. Д. Екологічна етика: проблема цінностей. – Житомир: ЖДУ ім. Івана Франка, 2019. – 130 с.
30. Савицька Л. Мистецтво Харкова на зламі сторіч Сучасне мистецтво. Харків, 2010. Вип. 7. С. 265 – 270.
31. Северіна О. М. Земля-планета у знаковій системі екоплакату. Вісник ХДАДМ: зб. наук. праць. Харків: ХДАДМ, 2008. Вип. 1. С. 104 – 113
32. Северіна О. М. Особливості силуетно-графічної мови екологічного плаката. Мистецтвознавство України. Київ, 2008. Вип. 9. С. 258 – 262.
33. Формування еколого-гуманістичних цінностей у процесі шкільної хімічної освіти // Методичний посібник. – Харків: Видавництво «Основа», 2017. – 150 с.

34. Харкавлюк Ю. С. Екологічна культура: філософсько-правова рефлексія. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2021. – Випуск 68. – С. 31–34.

35. Христенко В.Є. Техніки авторського друку. Харків: ХДАДМ, 2003. 146 с.